

SAT-2.205-1-HEF-08

Демократическата партия в Русе (1918 – 1923 г.)

Капка Иванова

The Democratic Party in Ruse (1918-1923)

Капка V. Ivanova

Abstract: *The report reflects the organizational revival and activities of Democratic Party in Ruse during the period 1918 – 1923 year, and the participation of prominent Democrats in public and political life in the city.*

Key words: *Democratic party, political parties in Ruse.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Демократическата партия в Русе до края на Първата световна война няма свои представители в местната власт. Близо седем години (1911 – 1918 г.) градът се управлява от представители на Народната и Прогресивнолибералната партии. В края на август – началото на септември 1918 г. в общинския съвет се оформя опозиционен блок срещу кмета Георги Михайлов [1, X, л. 145-147]. На 9 септември начело на градската управа застава демократът Ангел Павлов [2, оп.1, а.е. 49, л. 16]. След подписването на Солунското примирие пред политическите партии в страната на дневен ред стоят въпросите за организационното възстановяване на партийните структури. Настоящото изследване проследява дейността на русенската организация на Демократическата партия от края на Първата световна война до Деветоюнския преврат.

ИЗЛОЖЕНИЕ

На 27 декември 1918 г. в София за първи път след войната е свикан Върховният партиен съвет на Демократическата партия. Заседанията продължават шест дни. Взето е решение да се създаде Секретариат, който да играе ролята на посредник между Централното бюро и местните партийни структури. В състава му влизат д-р Ал. Гиргинов, Григор Василев, Владимир Дякович. На заседанието е прието решение да се пристъпи към организационно възстановяване на партийните бюра по места, да започне партийна пропаганда чрез организиране на събрания, речи, сказки и „особено чрез печатно слово” [4, оп. 1, а.е. 5, л. 2]. Учреден е партиен фонд от доброволни пожертвования на членове и партийни организации.

На 30 януари 1919 г. Секретариатът издава окръжно с разпореждане да се подновят всички съществуващи до войната партийни организации и да бъдат основани нови с оглед в страната да не остане нито едно населено място без организация на партията [4, оп. 1, а.е. 17, л. 47]. През първите месеци на 1919 г. страната е обхваната от широка кампания за организационното възстановяване на Демократическата партия [11, с. 229]. В изпълнение на решенията на ВПС и Секретариата на ДП в Русе от началото на февруари с.г. започват първите партийни и публични прояви на демократите. С мисията да подпомогне възстановяването на структурите в Русенски окръг е натоварен членът от Секретариата Григор Василев. На 6 февруари 1919 г. той присъства заедно с русенските демократи в общоградско публично събрание по проблемите на прехраната, в което участват народните представители от Русе. Григор Василев държи тричасова реч, в която засяга

въпроси като кризата с продоволствието, събитията от войните и международното положение [8, бр. 29, 7 февр. 1919 г., с. 2]. Два дена по-късно в Русе е организирана партийна вечеринка, на която Василев поставя като акценти задачите на българското семейство и училище след края на войната [8, бр. 34, 13 февр. 1919 г., с. 2]. На 9 февруари в Доходното здание пред членове и симпатизанти от града и околията се провежда първото голямо партийно събрание на Демократическата партия в Русе след края на войната. До края на май са утвърдени и местните бюра на голяма част от структурите в околията, публикувани в партийния орган в „Пряпорец“.

На 21 март Централното бюро на Демократическата партия излиза с решение, че до 1 май 1919 г. акцията за създаване на партийни организации трябва да приключи [4, оп.1, а.е. 17, л. 48]. Целта е да се излъчат делегати за околийските и окръжните съвети. В Русе на 1 юни 1919 г. се свиква Околийски партиен съвет. От отчета на председателя става ясно, че ДП е успяла да възстанови структурите си в 30 от общо 40 общини в околията. Избран е нов състав на съвета: председател – Константин Тодоров, подпредседатели – Спас Коев, Пани Иванов и Цвятко Хвърчилков, секретар – Д. Цонев [4, оп.1, а.е. 94, л. 69].

След околийския съвет русенските демократи пристъпват към следващата важна стъпка – подготовката за парламентарните избори през август 1919 г. Въпреки че демократите не са съгласни парламентарните избори да се проведат преди подписването на мирен договор, който да регламентира границите на страната, ДП организира широка предизборна кампания [11, с. 260; 15, с. 24]. Според предварителните нагласи на ръководството очакванията за Русе са партията да получи добра изборителна подкрепа. За представянето си в страната ДП се надява на 44 места в Народното събрание от 39 околии [4, оп.1, а.е. 15, л. 10]. В началото на август започва активната дейност на демократическата организация в Русе и местните структури в околията и окръга. Проведени са редица публични събрания, на които главни оратори са членовете на градското и окръжното бюро Ангел Павлов, П. Тодоров, Пенчо Попов, Димитър Каранешев, Константин Тодоров и др. Григор Василев посещава Тръстеник, Средна кула, Щръклево, Красен, Басарбово, Бабово, Ряхово, Юпер, Копривец, Баниска и Кацелово [8, бр. 181, 15 август 1919 г., с. 2].

Изборите от август 1919 г. са първите след края на войната. Последиците за България от войните, революционните сътресения в световен мащаб не могат да не повлияят върху оценката на изборителите. Резултатите от вота на 17 август 1919 г. сочат, че левите сили в страната набират сериозна подкрепа за сметка на традиционните партии. За страната най-много гласове получава БЗНС (26,8% и 85 мандата), на второ място БКП (18,2 % и 47 мандата), на трето БРСДП (12,8 % и 38 мандата). Демократическата партия с 10, 2 % и 28 мандата се нарежда на четвърта позиция [12, с. 172]. В Русе най-много гласове получава БКП – 1432 гласа, а след нея Народната, двете фракции на народнолибералите и Демократическата партии [12, с. 172-173]. В окръга демократите печелят 3461 гласа, което им отрежда трето място след БЗНС и НП [6, бр. 107, 19 август 1919 г., с. 2]. Същото разпределение се запазва и в Русенска околия. В крайна сметка демократите излъчват двама народни представители от Русе в XVIII^{то} ОНС. Това са Никола Мушанов и Григор Василев [8, бр. 186, 21 август 1919 г., с. 1], но първият отстъпва своя мандат на водача на русенските демократи Ангел Павлов.

След парламентарните избори русенските партийни структури насочват вниманието си към предстоящите избори за Общински съвет. Те се провеждат на 7 декември 1919 г. Резултатите от 17 август подсказват на партийните лидери в града, че успех на местните избори може да се постигне само в коалиция. В края на ноември структурите на НП, ПЛП, ДП и РДП създават предизборен блок. По-късно към блока са привлечени и земеделците. Многопартийната коалиция печели 7

мандата за общински съветници срещу 13 на БКП. От ДП в Общинския съвет влизат Янко Попов и Никола Нестеров [1, оп.1, а.е. 167, л. 70].

На 21 януари 1920 г. излиза първия брой на в. „Искра” – орган на Русенската демократическа организация. В бр. 1 е отпечатана уводната статия „Нашата задача”, в която се посочва:

„Ний започваме своята печатна борба против всичко гнило в нашия обществен живот... ний ще се борим срещу пагубната демагогия и ще съдим за партиите не по думите и етикетите, а по техния действителен актив. Ний ще стоим твърдо на демократическия принцип: „бавно, но здраво и с премерени крачки в пътя на обществения прогрес”. Нашият вестник ще бъде отражение на истинските демократически идеи и на здравата обществена мисъл. В изпълнение на своята задача, ний ще се облягаме на трезвото гражданство, което никога не е забравило пророческите думи на Виктор Хюго: „Човечеството върви към върха на своето щастие по тесни пътеки”.

Акцентът в същия брой на вестника е върху предстоящите окръжни избори, които се провеждат на 25 януари 1920 г. И в тези избори се запазва партийната коалиция на демократи, народняци, прогресивни либерали и радикали. Те излизат с обща листа, но всяка участва в изборите със своя партиен цвят. Според договореното разпределение първи в блоковата листа е народнякът Ангел Тодоров, следван от демократа Димитър Каранешев, прогресивния либерал Никола Владов и радикала Александър Михайлов [7, бр. 1, 21 януари 1920 г., с. 2]. В деня преди изборите коалицията излиза с Позив към русенските граждани, подписан от четиримата кандидати за окръжни съветници. В него се призовават гражданите да дадат своя вот за *„хората на реда, на спокойствието и на последователното развитие в политиката и стопанството”* [7, бр. 2, 24 януари 1920 г., с. 1]. Техните опоненти в лицето на левите формации са охарактеризирани като *„избраници на безредието, анархията и на опасните и съдбоносни стопански и политически опити”*. Мнозинството на БКП в общинския съвет на Русе извежда комунистите като главен политически противник на блоковите партии. В окръжните избори кампанията на последните е много по-остра и конкретно насочена срещу тях. Тя продължава и в следващите броеве на в. „Искра”.

Резултатите от вота в Русенско на 25 януари 1920 г. отреждат трета позиция за Демократическата партия с 4 623 гласа, след БЗНС и БКП [6, бр. 164, 31 януари 1920 г., с. 2]. Подкрепата за левите сили в изборите от август 1919 г. до януари 1920 г. започва да притеснява не само демократите, но и останалите традиционни партии. Все по-обезпокоителни стават действията на земеделците. Разпускането на XVIII^{-то} ОНС и насрочването на нови парламентарни избори през март 1920 г. подсказват за апетитите на земеделците към постигане на пълно мнозинство, което да им гарантира спокойно управление. От страниците на в. „Искра” зачестяват призивите за мобилизация на партийните структури. Новата предизборна борба започва на 7 март, когато в Русе се провежда публично предизборно събрание с участието на Никола Мушанов и Ангел Павлов. Определят се кандидатите от Русе в листата на ДП – Ангел Павлов и Нисим Даниел [7, бр. 15, 10 март 1920 г., с. 2]. На 14 март в Доходното здание се организира партийно събрание, на което главен оратор е Никола Мушанов - кандидат на ДП от Русенски окръг. Той държи тричасова реч, в която се спира на дейността на разтуреното Народно събрание, позицията на ДП по Закона за съдене на виновниците от националната катастрофа, политическата стачка и др. [7, бр. 15, 10 март 1920 г., с. 2]. В предизборните речи и по страниците на русенския партиен орган в. „Искра” зачестяват публикациите, насочени срещу БЗНС и техния лидер Александър Стамболийски. Обект на критика е неговата съсловна идея за управление на държавата [7, бр. 2, 24 януари 1920 г., с. 1; бр. 5, 4 февр. 1920 г., с. 1]. През месеците януари и февруари в. „Искра” публикува

материали за стачките от декември 1919 г. Като цяло органът на русенската демократическа организация подкрепя политическата стачка. Затова дава широка гласност на последвалите уволнения на чиновници и учители, участвали в общественото недоволство на 24 декември 1919 г.

На 28 март русенци трябва да дадат своя глас в изборите за Народно събрание. Листата на ДП от окръга са води от Никола Мушанов и Григор Василев, следвани от Ангел Павлов, Мехмед Сюлейманов, Игнат Келев, Пани Иванов, Антон Пинтев, Нисим Даниел и др. [7, бр. 20, 27 март 1920 г., с. 2]. Вотът на избирателите отрежда един мандат за Демократическата партия. В XIX ОНС Григор Василев е избран за народен представител от Русенски окръг [12, с. 186]. Затвърждава се тенденцията към подкрепа на избирателите за левите политически сили. Въпреки успеха на БЗНС в новия парламент земеделците нямат пълно мнозинство, ето защо те прибегват до касиране на депутати от БКП и Демократическата партия.

През м. май е съставено самостоятелно правителство на БЗНС. Чрез държавната администрация то започва целенасочена политика за разтурване на онези общински съвети в страната, в които БКП има мнозинство. За близо година са прекратени функциите на съветите в Бургас, Варна, Русе, Плевен, Ямбол, Ловеч, Карнобат и др. Методите, с които земеделската власт се опитва да се наложи предизвикват недоволство сред част от обществеността. Обиските в домовете на видни политически деятели като проф. Данаилов и Григор Василев стават повод за обществен протест в Русе срещу незаконните действия на властта и политиката на Ал. Стамболийски. На 23 януари в града се провежда протестно събрание, организирано от русенските структури на ДП, ОНПП, НЛП и РДП [9, бр. 2681, 22 януари 1921 г., с. 1].

В началото на февруари 1921 г. Демократическата партия в Русе провежда избор за ново градско бюро. За председател е избран Ангел Павлов, подпредседатели – Константин Тодоров и Пенчо Попов, секретар – д-р Ст. Златаров [4, оп.1, а.е. 94, л. 9]. Новото градско бюро предвид политическите реалности се ориентира към политика на договаряне с останалите опозиционни сили в града, с изключение на БКП. През цялата 1921 г. Демократическата партия в Русе участва в политически коалиции срещу местната власт [2, оп.1, а.е. 3, л. 40]. До края на август акциите са насочени срещу комунистическото мнозинство в Общинския съвет, който след поредица от ходове на централната власт и опозиционните партии в града е разтурен в края на юли [5, оп.1, а.е. 265, л. 1]. Начело на общината е назначена земеделска тричленка начело с Ал. Хаджипетров. Започват политически чистки и уволнения, премахва се осем часовия работен ден в общинските предприятия.

Предизборната кампания за предстоящите местни избори, насрочени за 2 октомври, се води много агресивно през целия август и септември. Демократическата партия влиза в споразумение за блокова коалиция с местните структури на ОНПП и НЛП. На политическия хоризонт в Русе се очертават три основни конкурента за властта – БКП, БЗНС и трипартийния Блок.

Резултатите от общинските избори отново извеждат като първа сила в града БКП. След нея се нарежда трипартийния блок, който получава близо 1000 гласа повече в сравнение с изборите от декември 1919 г. Земеделците с цената на много нарушения и заплахи успяват да спечелят три мандата.

От есента на 1921 г. демократите в Русе подновяват протестните си събрания срещу земеделската власт. Дадени са инструкции за съвместни действия с останалите политически партии, а там, където е невъзможно да се постигне разбирателство, борбата да се води самостоятелно [10, бр. 20, 30 декември 1921 г., с. 2]. До голяма степен повод за това недоволство е възпрепятстването от страна на земеделската тричленка да предаде властта в ръцете на новоизбрания Общински съвет. На 1 януари 1922 г. в салон „Аполо“ е насрочено протестно събрание,

организирано от Демократическата партия и другите блокови партии в града. Протестът е осуетен, а срещу събралото се множество е изпратен взвод, който да разпръсне присъстващите [10, бр. 22, 2 януари 1922 г., с. 2]. След близо половин година и поредица от политически игри и ходове на земеделците първото заседание на новоизбрания общински съвет се състои едва на 6 март 1922 г. Въпреки че процедурата по избор на Постоянно присъствие е проведена, земеделската тричленка отказва да предаде властта. Създалият се прецедент, обединява всички партии в града и те отправят протестни резолюции до Народното събрание и дописки до централните печатни органи. Развързката на „русенския общински въпрос“ идва след интерпелация на Григор Василев от името на Демократическата партия в Народното събрание, след която последва царски указ. Последват нови ходове на земеделската власт, които възпрепятстват встъпването в длъжност на Постоянното присъствие и в крайна сметка са насрочени нови общински избори на 30 април 1922 г. Предизборната агитация се води много оживено. В писмо на русенското градско бюро до Секретариата на Демократическата партия се посочва, че в общинските избори властта в лицето на земеделската тричленка е употребила всички средства, за да се въздейства на избора. Чрез заплахи и други похвати се парализира в голяма степен предизборната агитация на Блока, което от своя страна благоприятства увеличението на подкрепата за комунистите [4, оп.1, а.е. 94, л. 54-55]. Крайните резултатите от избора на 30 април дублират тези от предходните общински избори.

През лятото на 1922 г. русенските организации на Демократическата партия, ОНПП и част от РДП образуват русенската формация на Конституционния блок [10, бр. 187, 24 юли 1921 г., с. 1].ⁱ До края на с.г. в Русе са проведени редица акции с участието на демократите, насочени срещу БЗНС [9, бр. 3222, 9 ноември 1922 г., с. 1]. По същото време тече подготовката за преврат на Военния съюз и Народния сговор. В заговора са привлечени подбрани партийни дейци. На русенска почва заговорниците успяват да привлекат демократа Христо Стоянов, който след 9 юни е избран за кмет на Русе [14, с. 87-90; 13, 206-207].

След Деветоюнския преврат русенската структура на Демократическата партия е сред първите в страната, които се обявяват за обединение на „партиите на реда“. Непосредствено след създаването на Демократическия сговор тя се влиза в новата политическа коалиция.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В периода 1918-1923 г. Демократическата партия в Русе се утвърждава като една от водещите опозиционни сили в града и затвърждава своето влияние сред избирателите, независимо от политическите тенденции. Борбата ѝ срещу БЗНС и БКП предопределят нейните действия в съвместни коалиции с останалите политически играчи. Русенските демократи полагат усилия и успяват да заемат водещо място в управлението на града след Деветоюнския преврат.

Архивни източници:

- [1] БИА, ф. II В 2269^a
- [2] ДА – Русе, ф. 4К
- [3] ДА – Русе, ф. 360К
- [4] ЦДА – ф. 300К
- [5] ЦДА – ф. 17Б

Периодичен печат:

- [6] в. „Воля“, Орган на Народнолибералната партия, София.
- [7] в. „Искра“, Орган на Русенската демократическа организация, Русе, 1920.

[8] в. „Пряпорец”, Орган на Демократическата партия, София.

[9] в. „Ратник”, Информационен ежедневник, Русе.

[10] в. „Русенска поща”, Информационен ежедневник, Русе.

ЛИТЕРАТУРА

[11] Георгиев, В. „Съгласенофилските” буржоазни партии в България 1918 – 1920 г. В: ГСУ, ИФ, т. 74, София, 1980.

[12] Златев, Л. Р. Стоянова. Русенските парламентаристи 1878 – 1946, Русе, 2011.

[13] Иванова, К. Деветоюнският преврат в Русе. В: НТ на РУ „Ангел Кънчев”, т. 51, серия 6.2, Русе, 2012.

[14] Радков, И. Л. Златев. Русенските кметове 1878 – 2005, Русе, 2005.

[15] Първанова, Р. Реформите в многопартийната система и Демократическата партия 1918 – 1931 г. В: 100 г. Демократическа партия, Копривщица, 1996.

За контакти:

Докторант Капка Иванова – Катедра „Педагогика, история и психология”, Русенски университет „Ангел Кънчев”, e-mail: kvivanova@uni-ruse.bg